

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕВОЛЮЦІЇ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Програми транскордонного співробітництва дозволяють розв'язати багато проблем регіонів: розвивають малий та середній бізнес, туризм, торгівлю, транспорт, прискорюють впровадження новітніх технологій.

Программы трансграничного сотрудничества позволяют решить многие проблемы регионов: развивают малый и средний бизнес, туризм, торговлю, транспорт, ускоряют внедрение новейших технологий.

Cross Border Cooperation Programme can solve many problems of the regions: develop small and medium business, tourism, trade, transport, and accelerate the introduction of new technologies.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, еволюція, регіональна співпраця, інтеграція.

Невід'ємною складовою вироблення власної концепції регіональної політики України на сучасному етапі її розвитку має стати регіональна транскордонна співпраця. Вже існуючий в Європі багаторічний досвід регіонального співробітництва може стати базою для розвитку транскордонного співробітництва (ТКС) в Україні.

Слід відзначити, що важливі теоретичні і практичні аспекти транскордонного економічного співробітництва викладені в наукових публікаціях вітчизняних і зарубіжних економістів, зокрема у роботах українських вчених П.Ю.Беленького, В.С.Будкіна, Є.Б.Кіш, М.А.Лендела, Ю.В.Макогона, В.П.Мікловди, С.І.Мітряєвої, Н.А.Микули, А.І.Мокія, А.П.Павлюк, О.С.Передрія, С.С.Слави, В.І.Чужикова; російських – Л.Б.Вардомського, С.В.Голунова, А.М.Кірюхіна, В.А.Колосова; польських – Г.Горзелака, М.Каспрзіка, К.Куцаб-Бонк; угорських – Б.Барані, К.Чімре та інших.

У даній роботі вирішуються наступні наукові завдання: виявити зміст і характер транскордонного економічного співробітництва та його місце в системі сучасних міжнародних економічних відносин; визначити оновні напрями, форми та види транскордонного економічного співробітництва.

Транскордонне співробітництво на сучасному етапі перетворилося на важливий чинник комплексного і сталого соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України та додатковий ефективний канал залучення української держави у процес європейської інтеграції.

Теорія і практика транскордонного економічного співробітництва у сучасних умовах поглиблення глобалізаційних та інтеграційних процесів поки що недостатнім чином вивчена українською і зарубіжною економічною наукою. Значне зростання в Україні на межі ХХ-ХХІ століть масиву наукових досліджень з питань глобалізації та інтеграції, особливо загальноєвропейської, рідко

супроводжувалося предметним аналізом прояву наслідків цих процесів на регіональному та транскордонному рівнях. Для кращого розуміння та можливості аналізувати процеси, що проходять у світі та в Україні у рамках транскордонного співробітництва, важливо знати про еволюцію та наявний світовий досвід такої співпраці. Для цього вважаємо за необхідне прослідкувати історію появи понятійного апарату.

Так, першою термін «транскордонне співробітництво» ввела Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою, підписана у Мадриді 21 травня 1980 року (далі – Мадридська конвенція). У цій Конвенції транскордонне співробітництво визначається як «...будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або органами влади, що знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей». [2] У цьому ж документі уточнюються поняття: територіальні громади або органи влади як громади або органи, які здійснюють місцеві та регіональні функції та визнаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави.

Створення Асамблеї Європейських регіонів визначило поняття «регіон». У статті 2 розділу 2 Статуту Асамблеї міститься положення про те, що «регіон, в принципі, визначає органи місцевої влади на рівні, які ієрархічно розташовуються нижче центрального уряду та мають право політичного представництва, втілюване обраною регіональною асамблеєю». [3, с.8] У цьому ж документі визначається поняття міжрегіонального співробітництва, під яким розуміють будь-які зв'язки, встановлені між державами, що належать до різних регіонів.

Однак, як виявилось, необхідно було удосконалити категорійний апарат поняттям міжтериторіального співробітництва, яке було введене Протоколом №2 до Мадридської конвенції (1998 рік). [4] Це пов'язано з тим, що у міжнародні відносини можуть вступати, залежно від національного законодавства, не лише регіони, які ієрархічно розташовуються нижче центрального уряду, а й інші територіальні утворення та органи самоуправління нижчих рівнів і не обов'язково сусідні території (транскордонне співробітництво).

Міжтериторіальне співробітництво означає будь-яку взаємоузгоджену діяльність, спрямовану на започаткування відносин між територіальними общинами та органами влади двох або більше договірних сторін, окрім відносин транскордонного співробітництва між сусідніми органами влади, включаючи укладення між територіальними громадами та органами влади інших держав угод про співробітництво). [4] Таким чином, більш широким

поняттям є міжтериторіальне співробітництво, яке визначає право будь-якого територіального органу влади співпрацювати з будь-якими відповідними територіальними органами влади інших держав.

Транскордонне співробітництво чітко означає співпрацю суміжних територій сусідніх держав, тобто визначальним є наявність кордону між співпрацюючими територіями. Не можна говорити про транскордонне співробітництво не сусідніх держав (у преамбулі до Протоколу № 2 до Мадридської конвенції чітко вказується, що транскордонне співробітництво здійснюється між органами влади сусідніх територій, а між іноземними органами влади держав, які не є сусідами – міжтериторіальне).

В арсеналі європейських країн накопичений величезний досвід прикордонного співробітництва. Зокрема, його форми можуть бути надзвичайно різноманітними: створення єврорегіонів, «робочих спільнот», рад з прикордонного співробітництва, спільних підприємств, укладання договорів з метою виконання певних програм соціально-економічного розвитку, розробка єдиних туристичних маршрутів, спільне розв'язання проблем охорони навколишнього природного середовища, обопільне використання трудових ресурсів, спільна експлуатація інфраструктурних об'єктів і створення єдиних інформаційних мереж, організація прикордонної торгівлі тощо.

Прикордонне співробітництво передбачає взаємовигідне гармонійне співробітництво підприємницьких структур з урахуванням створення по обидва боки кордону нових робочих місць, економічну ефективність виробництва, вирівнювання умов відтворення тощо. Зазначимо, що більш прискорений розвиток малого і середнього підприємництва на прикордонних територіях у порівнянні з глибинними територіями розглядається як один із позитивних впливів тісних контактів суміжних більш розвинутих країн. [5, с.54-55.]

З вітчизняних науковців найбільш повно питання щодо змісту транскордонного співробітництва висвітлив Н.А.Мікула у своїй роботі «Єврорегіони: досвід та перспективи»:

- ✓ визначення предметної області (сфери діяльності) згідно спільних інтересів (наприклад, транскордонна інфраструктура, підприємництво);

- ✓ співпраця в усіх сферах життя: проживання, робота, вільний час, культура, тощо;

- ✓ соціально-культурне співробітництво поряд з економіко-інфраструктурним;

- ✓ застосування угод (договорів), домовленостей та конвенцій /умов/, які були укладені на європейському рівні чи між окремими державами, у транскордонній практиці;

- ✓ консультування, підтримка та координація транскордонної співпраці у наступних сферах (пріоритетні сфери): економічний розвиток; транспорт та

сполучення (комунікації, зв'язок); просторове впорядкування; охорона довкілля і природи; культура та спорт; охорона здоров'я; енергетика; відставання (периферійність) економіки; туризм та відпочинок; розвиток сільського господарства; інновації та технологічні трансфери; школа та освіта; соціальна кооперація; рятувальна система та запобігання надзвичайним ситуаціям; комунікація (засіб спілкування); громадська безпека. [3, с.92]

Аналіз світового досвіду розвитку прикордонного співробітництва можна проводити з різних позицій: правової, інституційної, організаційної, географічної та ін. Розглянемо світовий досвід основних моделей організації транскордонного співробітництва.

У зв'язку з пошуком механізму здійснення транскордонного економічного співробітництва за участю регіонів України, особливе значення має звернення до світового досвіду його організації. З точки зору організаційних форм і конкретного змісту контактів розрізняють європейську, північноамериканську, азіатську моделі прикордонного співробітництва, які є різнорідними з точки зору змістового наповнення. [6]

Для азіатської моделі характерне превалювання прикордонної торгівлі, переважно на бартерній основі, наприклад, прикордонні зони економічного співробітництва в Китаї. Для інтенсифікації експортного потенціалу рубіжних територій у цій країні використовується потужна фінансова підтримка з боку держави. Найбільш інтенсивно розвиваються контакти регіонів двох країн (Китаю та Росії), що мають спільний кордон. Пріоритетними напрямками співробітництва стали розвиток транспортної і телекомунікаційної інфраструктури. [7]

Північноамериканська модель прикордонного співробітництва, що здійснюється в рамках Угоди про вільну торгівлю між США і Мексикою, втілена у створенні промислових зон типу «maquiladora», спеціальним режимом функціонування яких є виробничо-коопераційні схеми, які передбачають безмитне ввезення комплектуючих у Мексику, де відбувається конвеєрна зборка готових виробів з їх наступним реекспортом у США. Загалом, у Мексиці нараховується близько 1500 «макюладорних» підприємств. Слід зауважити, що принцип «maquiladora» започатковано на німецько-польському кордоні. [8, с.79] Основна мета створення подібних секторів – забезпечення зайнятості населення прикордонних регіонів, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, насамперед для тих видів виробництв, де використовується мексиканська сировина. Фактором, який прискорив інвестиційні процеси в цей регіон, була наявність близького ринку збуту в США, оскільки продукція, виготовлена в секторі «maquiladora», мала нижчу собівартість, проте за якістю не поступалася зробленим на материнських фірмах. Окрім американських та японських, у Мексику інвестували фінські, голландські,

німецькі та інші фірми. [9]

Європейська модель організації прикордонного співробітництва найбільш зріла. Вона втілена в організаційних і правових засадах єврорегіонів. Під впливом геополітичних змін сучасності концепція єврорегіонів поширилася на країни ЦСЄ. З середини 90-х років ХХ ст. до цих процесів підключені регіони України, Росії та Білорусі. У цьому контексті досить цікавою видається створення «євроазіатських регіонів».

Найпоширенішою формою транскордонного співробітництва, яка забезпечує високий рівень розвитку прикордонних стосунків, є єврорегіон – транскордонне регіональне об'єднання кількох адміністративно-територіальних одиниць із суміжних країн, які розвиваються за погодженими планами і проектами, розв'язуючи в такий спосіб спільні проблеми. При цьому співробітництво має вигляд розроблення спільних комплексних програм економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, конкретних транскордонних економічних проектів, розв'язання проблем зайнятості, інфраструктури, науки та освіти, екології. [5, с.58]

У контексті розбудови єдиної Європи (без роз'єднуючих кордонів) проблематика транскордонного (міжрегіонального та прикордонного) співробітництва набуває нового звучання. Обличчям сучасної Європи є не лише спільна культура та історія, а й існування великої кількості кордонів між державами. Більшість сучасних європейських держав сформувалася в ХІХ-му та ХХ-му століттях. Протягом останніх трьох сторіч формування кордонів здійснювалося часто за результатами воєн, розділяючи регіони та етнічні групи, а страх перед військовою агресією обумовив низький рівень заселення прикордонних регіонів.

Господарська діяльність, торгівля тяжіли до центру, транспортні шляхи прокладалися паралельно до кордону, а існуючі до чергового переділу території не використовувалися або ліквідовувалися. Така ситуація спостерігалася на західному прикордонні колишнього СРСР, де було розібрано багато кілометрів залізничного полотна європейського стандарту та побудовані більш широкі колії стандарту СРСР. Території з такими природними ресурсами, як вугілля чи залізна руда, із значною концентрацією промисловості і людей часто були об'єктами конфліктів, причинами спорів та воєн. Окрім цих винятків, розвиток прикордонних територій відбувався з запізненням як периферійних, з слабо розвинутою інфраструктурою та з обмеженим транспортним сполученням. Природні кордони (річки, моря та гори тощо) ще більше посилювали бар'єрну функцію кордонів. Політична ідеологія, амбіції військових блоків призвели до того, що кордони стали більш закритими, а різна політика господарювання на прикордонних територіях сусідніх держав, зокрема адміністративна, податкова, митна тощо, ще більше розділяли народи.

Більшість населення прикордонних регіонів зіткнулася безпосередньо з військовими та релігійними конфліктами, що залишили у свідомості страхи та упередження. Такі відносини негативно впливали на готовність до встановлення нових контактів та можливість співпраці. [10, с.21]

Транскордонне співробітництво в Європі почало активно розвиватися у 1950-х роках, після Другої світової війни, коли представники багатьох прикордонних регіонів почали зустрічатися для обговорення можливості ліквідації кордонних бар'єрів та подальшого розвитку транскордонної співпраці. Основою для цього, передусім, стали потреба покращення життєвого рівня населення, бажання стабільного миру, усунення непотрібних обмежень, а також інших факторів, які спричинили роз'єднання людей та організацій у прикордонних регіонах.

Проте у деяких західноєвропейських країнах, таких як Греція, Іспанія, Португалія, транскордонна співпраця активізувалася лише з 1980-х років завдяки серйозним політичним змінам, введенню демократичної системи врядування та членству в Європейському Союзі. У країнах Центральної та Східної Європи подібний процес розвитку співробітництва почав інтенсивно відбуватися після 1989 р. Специфічний характер зв'язків прикордонних спільнот, їх регіональна індивідуальність вимагають певного розуміння та уваги з боку національних урядів та європейських структур. У зв'язку з цим Європейський Союз та Рада Європи вважають, що підтримка діяльності міжрегіональних об'єднань демонструє приклади взаєморозуміння і солідарності в реалізації політики європейської інтеграції. Інституціональну структуру транскордонного співробітництва складають єврорегіони, основні цілі та завдання діяльності яких визначаються їхніми статутами. Основні напрями співробітництва єврорегіонів задекларовані в документах про їх утворення та, як правило, передбачають співробітництво в економічній, соціальній, адміністративній, культурно-освітній, інфраструктурній, екологічній, інформаційній сферах тощо. Утворення єврорегіонів відбувається шляхом укладання угод про прикордонне співробітництво між органами місцевої влади прикордонних територій. На цій основі формуються об'єднання адміністративно-територіальних одиниць муніципального і регіонального рівнів, які зацікавлені у спільній реалізації різнопланових проектів у межах даної сукупності прикордонних регіонів.

Співробітництво прикордонних територій має стати «мостом» між сусідами, елементом міжнародних зв'язків в економічній, політичній, культурній та інших сферах України. Правильно вибудована державна політика України у сфері просторового планування повинна сприяти збалансованому регіональному розвитку, що дозволить згладити існуючі між окремими регіонами соціально-економічні розбіжності, правильно і рівномірно розподілити свої зусилля по

всьому спектру існуючих проблем економічного, соціального, культурного, природоохоронного характеру для найбільш успішного їхнього розв'язання. Для виконання цих завдань насамперед необхідно звернути увагу на питання розвитку прикордонного підприємництва й модернізації транспортної, інформаційної інфраструктур, на продумане визначення пріоритетів для повномасштабного залучення прикордонних регіонів у загальну схему господарського будівництва як у країні, так і в ЄС загалом. Слід визнати, що досягнення цієї мети одними лише національними засобами досить проблематичне. Процеси глобалізації та інтеграції, що відбуваються у всіх сферах економіки і суспільного будівництва, відкриття та освоєння нових ринків, зрощення господарсько-політичних механізмів і управлінських структур суміжних регіонів висувають нові вимоги до формування національних стратегій просторового планування і розвитку.

Список використаних джерел:

1. Ілько І. Регіони Європи у транскордонному співробітництві: історичний досвід 70-90-х років ХХ століття / Ігор Ілько // Регіональні студії. - Вип. 1 – С. 57-67.
2. European Outline convention on Transfrontier Cooperation Between Territorial Communities or Authorities [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/106.doc>
3. Мікула Н.А. Європорегіони: досвід та перспективи / Н.А. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2003. - С. 8-12.
4. Протокол №2 до Мадридської конвенції [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/cets/cets169.htm>
5. Школа І. М., Бабінська О.В. Розвиток підприємництва в контексті євроінтеграційних процесів / І. М. Школа, О.В. Бабінська: Навчальний посібник. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2007. – 272 с.
6. Гонта О.І. Організаційно-економічні аспекти інтеграції прикордонних регіонів / О.І. Гонта: Дис. канд. екон. наук: 08.10.01. – Чернівці, 2000. – 214 с.
7. Российско-китайская приграничная торговля [Електронний ресурс] – / Пер. с китайського. // Режим доступу до ресурсу: <http://asiapasific.narod.ru>
8. Беленький П., Мікула Н., Буречко З. Підходи до концепції транскордонного співробітництва Львівської області // Проблеми регіональної політики: Зб. наук. праць/ Ред. М. Долішній. – Л., 1995. – С. 79.
9. Регіональна політика: методологія, методи, практика / НАН України Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповідальний редактор академік М.І. Долішній. – Львів, 2001. – С. 688-689.
10. Мікула Н.А, Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво / Н.А. Мікула, В.В. Толкованов. - К. : Посібник, Видавництво «Крамар», 2011. – 259 с.